

Základy matematiky a statistiky pro humanitní obory

I

Pavel Rychlý Vojtěch Kovář

Fakulta informatiky, Masarykova univerzita
Botanická 68a, 602 00 Brno, Czech Republic

{pary, xkovar3}@fi.muni.cz

část 2

Obsah přednášky

- 1 Matematická logika
- 2 Výroková logika
- 3 Něco z predikátové logiky
- 4 Matematická indukce

Matematická logika – motivace

■ Jazyk matematiky

- přirozený jazyk je víceznačný
- „k jednání XY na úřadě YZ potřebujete pas a řidičský průkaz nebo občanský průkaz”
- matematická fakta potřebujeme zapisovat přesně

■ Formalizace pojmu důkaz

- důkaz = posloupnost elementárních kroků
- to, co je „elementární” je individuální
- logika zavádí přesnou definici elementárního kroku

Typy logik

- Výroková logika
  - výroky, logické funkce, pravidlo modus ponens
- Predikátová logika
  - predikáty, kvantifikátory
- Další typy logik
  - modální, temporální, fuzzy, intenzionální, ...
  - nebudeme se jimi zabývat
- Naším cílem je naučit se logiku prakticky používat
  - $\rightarrow$ číst a psát
  - nikoli zkoumat její temná zákoutí (viz předmět „Matematická logika“ na FI)

Výroková logika

■ Výrok

- základní jednotka
- tvrzení, jemuž lze přiřadit pravdivostní hodnotu
- např. „ $a = 1$ “, „4 je prvočíslo“

■ Pravdivost

- přiřazení hodnoty 0 nebo 1 každému výroku
- zapisujeme $v(A) = 1$ („výrok A platí“)
- $v(A) = 0$ („výrok A neplatí“)

■ Logické funkce

- konstrukce složitějších výroků z výroků jednodušších

Logické funkce (1)

■ Základní logické funkce

- necht' A, B jsou výroky
- **negace** $\neg A$
- $v(\neg A) = 0$, je-li $v(A) = 1$
- $v(\neg A) = 1$, je-li $v(A) = 0$
- **implikace** $A \Rightarrow B$
- $v(A \Rightarrow B) = 0$, je-li $v(A) = 1$ a $v(B) = 0$
- $v(A \Rightarrow B) = 1$ v ostatních případech
- kombinací těchto funkcí lze vyjádřit všechny ostatní logické funkce

Logické funkce (2)

■ Odvozené logické funkce

- **konjunkce** $A \wedge B$ (logické „a”)
- $v(A \wedge B) = 1$, je-li $v(A) = 1$ a $v(B) = 1$
- $v(A \wedge B) = 0$ v ostatních případech
- **disjunkce** $A \vee B$ (logické „nebo”)
- $v(A \vee B) = 0$, je-li $v(A) = 0$ a $v(B) = 0$
- $v(A \vee B) = 1$ v ostatních případech
- **ekvivalence** $A \Leftrightarrow B$
- $(A \Rightarrow B) \wedge (B \Rightarrow A)$

Odvozování

■ Schémata axiomů

- pro libovolné výroky A , B , C platí
- $A \Rightarrow (B \Rightarrow A)$
- $(A \Rightarrow (B \Rightarrow C)) \Rightarrow ((A \Rightarrow B) \Rightarrow (A \Rightarrow C))$
- $(\neg B \Rightarrow \neg A) \Rightarrow (A \Rightarrow B)$
- dosazením konkrétních výroků vzniknou **axiomy**

■ Odvozovací pravidlo modus ponens

- pokud platí A a platí $A \Rightarrow B$, pak platí B

■ Formální definice důkazu

- posloupnost výroků, z nichž každý je buď axiom nebo výsledek aplikace odvozovacího pravidla na předchozí výroky

Příklad důkazu: $X \Rightarrow X$

■ Schémata axiomů

- $A \Rightarrow (B \Rightarrow A)$
- $(A \Rightarrow (B \Rightarrow C)) \Rightarrow ((A \Rightarrow B) \Rightarrow (A \Rightarrow C))$
- $(\neg B \Rightarrow \neg A) \Rightarrow (A \Rightarrow B)$

■ Dokazujeme, že pro libovolný výrok X platí $X \Rightarrow X$

- 1 $(X \Rightarrow ((X \Rightarrow X) \Rightarrow X)) \Rightarrow ((X \Rightarrow (X \Rightarrow X)) \Rightarrow (X \Rightarrow X))$ / axiom 2
- 2 $X \Rightarrow ((X \Rightarrow X) \Rightarrow X)$ / axiom 1
- 3 $(X \Rightarrow (X \Rightarrow X)) \Rightarrow (X \Rightarrow X)$ / aplikace modus ponens na 2. a 1.
- 4 $X \Rightarrow (X \Rightarrow X)$ / axiom 1
- 5 $X \Rightarrow X$ / aplikace modus ponens na 4. a 3.

Něco z predikátové logiky (1)

■ Ohodnocení proměnných

- formule („výroky“) mohou obsahovat proměnné ($x = 1$)
- pravdivost pak závisí na ohodnocení, tj. přiřazení hodnot proměnným

■ Kvantifikátory

- $\exists$ – existuje alespoň jedno ohodnocení, při kterém formule platí
- $\forall$ – výrok platí pro všechna možná ohodnocení
- např.: $\exists x(x = 0 \wedge x = 1)$

Něco z predikátové logiky (2)

■ Predikáty

- funkční symboly – vyjadřují fakta o konstantách a proměnných
- např. $\text{Prime}(x)$ – „ x je prvočíslo”
- např. $\in(x, Y)$, resp. $x \in Y$ – „prvek x patří do množiny Y ”

■ Příklady složitějších formulí

- $\exists x(\exists k(x = 2k + 1) \wedge \exists m(x = 2m))$
- $\forall x(\text{Prime}(x) \Rightarrow \exists k(x = 2k))$
- $\exists x(\text{Prime}(x) \wedge \exists k(x = 2k))$
- dokážete je přečíst?

Matematická indukce

■ Princip

- potřebujeme dokázat, že pro všechny prvky nějaké posloupnosti $x_0, \dots, x_n, \dots$ platí nějaký výrok A
- $\forall n(A(x_n))$
- dokážeme výrok pro x_0
- $\rightarrow$ **báze indukce**
- dokážeme, že pokud výrok platí pro x_{i-1} , pak platí i pro x_i pro libovolné i
- $A(x_{i-1}) \Rightarrow A(x_i)$
- $\rightarrow$ **indukční krok**
- levá strana implikace výše se nazývá **indukční předpoklad**

Příklad indukce

- Dokážeme, že pro všechna přirozená $n \geq 1$ platí:
  - $1 + 2 + \dots + n = n/2 * (1 + n)$
- Báze
  - $1 = 1/2 * (1 + 1)$
- Indukční krok
  - předpokládáme: $1 + 2 + \dots + k = k/2 * (1 + k)$
  - dokážeme:
 $1 + 2 + \dots + k + (k + 1) = (k + 1)/2 * (1 + (k + 1))$

Příklad indukce (2)

■ Indukční krok

- předpokládáme: $1 + 2 + \dots + k = k/2 * (1 + k)$

- dokážeme:

$$1 + 2 + \dots + k + (k + 1) = (k + 1)/2 * (1 + (k + 1))$$

- $1 + 2 + \dots + k + (k + 1)$

- $k/2 * (1 + k) + (k + 1)$

- $(k + k^2)/2 + (k + 1)$

- $(k + k^2 + 2k + 2)/2$

- $(k^2 + 3k + 2)/2$

- $(k + 2) * (k + 1)/2$

- $(k + 1)/2 * (k + 2)$

- $(k + 1)/2 * (1 + (k + 1))$

Proč to funguje?

■ Intuitivní ověření korektnosti

- báze $\rightarrow$ platí $A(x_0)$
- indukční krok $\rightarrow$ platí $(A(x_0) \Rightarrow A(x_1))$
- modus ponens $\rightarrow$ platí i $A(x_1)$
- indukční krok $\rightarrow$ platí $(A(x_1) \Rightarrow A(x_2))$
- modus ponens $\rightarrow$ platí i $A(x_2)$
- atd. ad infinitum

■ Formální důkaz korektnosti matematické indukce

- existuje, ale nad rámec předmětu

Složitější typy indukce (1)

■ Složitější indukční předpoklad

- např. platí $A(x_{i-1})$ i $A(x_{i-2})$
- musíme dokázat odpovídající bázi
- tj. $A(x_0)$ i $A(x_1)$

■ Induktivní definice

- umožňují popsat potenciálně nekonečné struktury
- př.: definice číselných výrazů se sčítáním a násobením
- číslo je výraz
- $(x + y)$, kde x a y jsou výrazy, je výraz
- $(x * y)$, kde x a y jsou výrazy, je výraz

Složitější typy indukce (2)

■ Strukturální indukce

- aplikujeme na induktivně definované objekty (např. výrazy)
  - báze indukce: výrok platí pro čísla
  - indukční krok 1: výrok platí pro x a $y \Rightarrow$ platí i pro $(x + y)$
  - indukční krok 2: výrok platí pro x a $y \Rightarrow$ platí i pro $(x * y)$
- Princip zůstává stejný, pouze vedení důkazu je komplikovanější
  - Důkaz, že každý výraz podle definice výše má sudý počet závorek?

Všichni koně mají stejnou barvu

- **Věta:** V každém stádě mají všichni koně stejnou barvu.
- **Důkaz:** indukcí vzhledem k velikosti stáda
  - **báze:** Ve stádě o 1 koni mají všichni stejnou barvu.
  - **indukční krok:** Předp., že věta platí pro dvě stáda o $n - 1$ koních; dokážeme, že platí pro stádo o velikosti n
  - $S_1 = \{K_1, \dots, K_{n-1}\}$, $S_2 = \{K_2, \dots, K_n\}$
  - podle I. P. mají v S_1 i v S_2 všichni koně stejnou barvu
  - koně $K_2, \dots, K_{n-1}$ jsou v obou stádech $\Rightarrow$ i barva obou stád je stejná
  - tedy i ve stádě $S = \{K_1, \dots, K_n\}$ mají všichni koně stejnou barvu
- Kde je problém?
  - (všichni studenti oboru PLIN mají stejné pohlaví?)